

OPIS V OSNOVNI ŠOLI

V učnem načrtu osnovne šole se skozi vse razrede vleče zamisel, naj se učenci učijo pogovarjati, opisovati, poročati in pripovedovati. Ta zamisel se boljše ali slabše uresničuje, zlasti v odvisnosti od razpoložljivega časa. Kar se opisovanja tiče, pa imam slabe izkušnje. V nižjih razredih se sliši opazke, da je opisovanje pretežno za majhne otroke; v višjih razredih pa pripombe, da je to preotročje za to starost. Marsikakšen učitelj tudi skupaj s Franom Levstikom misli, da je bolj kot opisovanje pomembno prikazovanje dejanja in se mu zdi sestavljanje opisov izguba časa.

Preden začnemo pregledovati konkretne primere otroških opisov, si oglejmo strokovne izreze, ki jih bomo uporabljali. Stvar ali prostor ubesedujemo z opisom predmeta: ta je lahko splošen ali individualen. Dogajanje ubesedujemo z opisom postopka ali s poročilom: opis postopka podaja večkrat ponavljajoče se dejanje, poročilo (to že ne spada več med opise) pa enkratno dejanje. Če v opisu prevladuje osebni vtis, govorimo o orisu. Orisi so lahko narejeni z vidika različnih pripovedovalcev, lahko tudi počlovečenih živali ali rastlin, tako da je veliko možnosti za izdelovanje raznovrstnih in zelo izvirnih spisov.

Na podlagi teh teoretskih izhodišč bomo razčlenjevali šolarske spise: najprej enostavne, čiste, nato težje, sestavljene. Večinoma bomo primerjali po dva opisa raznih vrst in ugotavljali njune zunanje in notranje značilnosti.

Oglejmo si najprej dva opisa predmeta:

Kakšne so ure

Ura je priprava za merjenje časa. Ne glede na različnost teh priprav je vsem skupno, da zaznamujejo stalno ponavljajoč se proces. Najstarejše ure so bile sončne in peščene. Zdaj so v rabi največ mehanične in digitronske. Mehanično uro giblje spiralno pero in sistem kolesc. V digitronski uri pa poteka merjenje s pomočjo električnih impulzov, ki jih usmerja nihanje kremenčevih kristalov.

Andrej, 6. r.

Izgubila sem uro

Izgubila sem majhno uro. Je digitronska, izdelana na Japonskem, znamke Casio SC. Ura je bela, pašček pa roza. Na številčnici se kažejo na sivi podlagi temne številke za uro, minuto in sekundo. Ob strani sta dva gumbka. Eden je za nastavljanje časa, drugi za to, da se ob pritisku nanj na številčnici pokaže datum.

Kdor je uro našel, naj pokliče na telefonsko številko 717-143.

Špela, 5. r.

Spisa se ločujeta po namenskosti. Iz prvega se bralec informira, na kakšen način se meri čas in katere vrste ur razlikujemo. Drugi spis je zasnovan tako, da bi po njem prepoznali čisto določeno uro. Kot se iz obeh spisov vidi, je izbor detajlov pri eni in drugi vrsti opisa precej različen.

Zdaj si oglejmo še dve ubeseditvi poskusa z gorečo svečo in kozarcem:

Boštjan je z vžigalico prižgal svečo. Malo je počakal, da se je plamen razgorel, nato je čezenj poveznil kozarec. Sveča je pod kozarcem še nekaj časa gorela. Ko je zmanjkalo kisika, pa je ugasnila.

Jure, 5. r.

Potrebuje se vžigalico, svečo in kozarec. Vzame se v roke vžigalice in prižge svečo. Zatem se vzame kozarec in z njim pokrije svečo. Nato se čaka. Sveča gori samo nekaj sekund. Plamen se začne manjšati in nazadnje zaradi pomanjkanja kisika ugasne.

Igor, 5. r.

V poročilu je prikazan enkratni dogodek, v opisu postopka pa podano navodilo, kako se tak poskus opravi na sploh. Poročilo je sestavljeno v pretekliku, opis postopka pa v sedanjiku. V prvem spisu je naveden osebek, v drugem pa je zabrisan. Brisanje konkretnega osebka se lahko naredi na več načinov:

Z vžigalico prižgemo svečo. – Z vžigalico prižgete svečo. – Z vžigalico prižgeš svečo. – Z vžigalico se prižge sveča.

Razčlenili smo štiri čiste primere opisa. Stvari pa se sproblematizirajo, kakor hitro učenci opisujejo obsežnejši prostor ali dogajanje v daljšem časovnem izseku.

Kdor poučuje, dobro pozna takele šolarske popise izletov ali ekskurzij:

Na Bledu

V soboto smo šli na Bled. Ko smo prispeli, smo zavili v slaščičarno. Tam smo jedli kremove rezine. Potem smo šli proti jezeru. Na jezeru so imeli tekmovanje. Tekmovali so s kajaki. Videli smo labode in racmane. Hoteli smo iti še na grad, a žal ni bilo časa. Proti večeru smo se vrnili v Ljubljano.

Maja, 4. r.

Precej težje kot napisati takole površno poročilo o izletu je sestaviti opis upodobitve Bleda:

Bled z ribičem v čolnu

Gledam Karingerjevo sliko Bleda. Kaj prikazuje? V ospredje je slikar postavil ribiča, sedečega v čolnu in strmečega v zelenomodro vodo Blejskega jezera. Jezerski zaliv je obdan s košatim listnatim drevjem. In kaj je še na sliki? Da, nad jezerom kraljuje na vrhu skale star grad, obkrožen z grmovjem in drevjem. V ozadju se vrstijo gorovja. Čim bolj so oddaljena, bolj se svetijo. Na zadnji gori je ploskev belega snega. Nad vso to naravno lepotijo se razpenja modro nebo, prepreženo z belimi koprenastimi oblaki.

Urška, 7. r.

Glavne težave so kompozicijske. Pri šolarskem razvrščanju gradiva po časovnem zaporedju se kaže, da učenci nimajo meril za razlikovanje važnih in manj važnih dogodkov in da podajajo vse dogodke od jutra do večera, od odhoda do prihoda na enak način, nič bolj intenzivno, nič manj. Pri opisovanju prostora pa se največkrat ne zavedajo, koliko je možnosti za izbiranje smeri opazovanja. Velikokrat njihov spis zato ni sistematičen, ampak zmeden.

Citirani opis Karingerjeve krajine je za veliko osnovnošolcev težko dosegljiv vzorec. Pogled je umirjen: gre od jezera proti okolici in od tal proti nebu. Ubeseiditev je obogatena z izbranimi pridevniki (zelenomoder, košat, koprenast) in krepkimi glagoli (kraljuje, se vrstijo, se razpenja). Zelo nepričakovana je tudi uporaba polstavkov (ribič, sedeč v čolnu in strmeč v vodo; nebo, prepreženo z belimi koprenastimi oblaki).

Čeprav besedo oris vsi prostodušno uporabljamo, mi je vendar že več učiteljev zastavilo vprašanje: Pa kaj pravzaprav oris je? Poskusil bom na to vprašanje odgovoriti z dvema spisoma Pogled z okna:

Hišnik v modri halji odmetava sneg pred našim blokom. Suh deček pelje na sankah majhnega otroka. Zdajle se je od nekod vzela gospa, ki pred seboj potiska otroški voziček. Iz nasprotnega bloka prihaja moški z veliko aktovko v roki. Tole se je ob pol enajstih videlo z okna v bloku.

Gregor, 7. r.

Zunaj je tema, samo mesečev srp, ki potuje nad strehami, daje nekaj medle svetlobe. Na nebu ni nobenega oblaka, zvezde se vidijo jasno. Na novo zapadli sneg je navadno noč spremenil v zimsko.

V svežem snegu na cesti je zarezanih samo nekaj kolesnic od avtomobilskih gum. Osebnih avtomobilov, parkiranih ob robu ceste, so dobili velika snežena pokrivala. Drevesa s široko razvejanimi krošnjami se upogibajo pod bremenom snega. Kakšna veja tu in tam se otrese nadležne teže, se požene kvišku in vzravna.

Okna nasprotnih hiš so še temna, le eno je osvetljeno. Ljudje še spijo. Zasnežene strehe se lesketajo v medli mesečini. Bele površine so z dolgimi, črnimi sencami, ki padajo od dimnikov in televizijskih anten, razrezane v nenavadne geometrijske like.

Martina, 8. r.

Oba spisa sta narejena z iste točke opazovanja in v istem letnem času. Podana sta v sedanjiku. Mislim pa, da vsak bralec ali poslušalec začuti, da je prvi spis podan ravnodušno, flegmatično, drugi pa z veliko mero osebne prizadetosti in z velikim smislom za izbiro značilnih detajlov v zimski pokrajini. V tem bi bila razlika med opisom in orisom.

Zelo izvirne spise dobimo, če predlagamo učencem sestavljati orise z vidika nenavadnih opazovalcev. Nekoč smo opazovali gozd z vidika gozdarja, gobarja, lovca, izgubljenega otroka. Vse te orise pa je preseгла upodobitev z vidika volka:

Sem volk – kralj severnega gozda. Temu svojemu gozdu sem dal ime Mračni gozd. Vse živali v tej okolici se me bojijo. Pojavila pa se je v mojem kraljestvu v zadnjem času neka nadloga.

Že nekaj mesecev gledam železne pošasti, ki jih vodijo neka bitja iz mehkejšega materiala. Neprestano rušijo dreve in ravnaajo tla. Ko pripravljajo svoje kosilo, strašno smrdi. Nikoli ne bi maral jesti take hrane. Potem to svojo kašo polivajo po tleh, da so z njo zasvinjali že velik del mojega gozda.

Lačen sem. Oprostite, iskat grem svojo hrano. Greste z menoj? Prav. Aha! Tamle prihaja srna. Počakajte tu in bodite čisto tiho. Drugače bom požrl vas.

Janko, 6. r.

Tu gre za presenetljivo dezavtomatiziranost. Po tehniki pripovedovanja je to notranji dialog. Namesto normalnih besed je v spisu polno parafraz: *gozd – volčje kraljestvo; človek – bitje iz mehkega materiala; stroj – železna pošast; asfalt – smrdeče kosilo, kaša*. Izvrstno je zlasti to, da sporočilo ni podano naravnost, ampak posredno: med vrsticami lahko razberemo, da je človek hujši pokončevalec narave kot volk.

Razgrnil sem nekaj didaktičnih in strokovnih problemov, ki so povezani z opisovanjem. Omejil sem se zlasti na čiste primere, da sem lahko predstavil tipe opisov. Učitelji v praksi gotovo srečujejo največkrat mešane primere: nekaj vmesnega med opisom in orisom ali med poročilom in doživljajskim spisom. Pokazal sem, kako se s spreminjanjem namenskosti ali vidika lahko stopnjuje zahtevnost opisov. Tém za opise zlepa ne zmanjka. Naštejmo jih nekaj: *Izgubljeni ključ, Moje kolo, Naš avto, Mali in veliki zvonček, Kakšnega psa si želim, Kako zavijemo knjigo, Kako spečemo palačinke, Poročilo o pouku v ponedeljek, Portret Franceta Prešerna in Otona Župančiča, Moja soba, Moj najljubši kotichek, Železniška postaja, kot jo vidi potnik (postajenačelnik, otrok, pes)*.

Pri sestavljanju opisov učenci rešujejo opazovalne, kompozicijske in poimenovalne probleme. Ocenitev opisov je bolj objektivna kot ocenitev doživljajskih spisov, ker so učenci postavljeni pred isti model in je kvaliteta njihovih izdelkov bolj primerljiva. Morda je za učitelje slovenskega jezika moteče to, da se s tovrstnim spisjem pogosto znajdejo zunaj umetnostnega jezika ali zunaj svoje ožje strokovne usposobljenosti. Ne bi pa to smelo biti nepremagljiva ovira, ampak prej izziv za širjenje splošne izobrazbe in za vzpostavlanje stikov z učitelji drugih predmetov.

France Žagar
Pedagoška akademija v Ljubljani

Literatura

J. Dular, T. Korošec: Opisovanje. V: Slovenski jezik 3. Str. 63–67.

Opisivanje u nastavi usmenog i pismenog izražavanja. Svetlost, Sarajevo 1977, 240 str.

K. Schreiner: Schildern, Beschreiben. V: Der Deutsche Aufsatz. Falken Verlag, Niederhausen 1987. Str. 48–62, 100–109.

J. Toporišič: Opis. Oris. Poročilo. V: Slovenski knjižni jezik 1. Str. 220–224.

F. Žagar: Opis naravnega pojava. Opis delovnega postopka. Opis predmeta. Poročilo. V: Naš jezik 6. Str. 145–152.